

ION CHELCEA (1902-1991). RECUPERĂRI. RESTITUIRI

Abstract

This section is dedicated to the ethnologist and sociologist Ion Chelcea, whose destiny had been connected for more than four decades to the most important ethnographic museums in Romania. In his youth he worked at the Ethnographic Museum of Transylvania in Cluj; in adulthood he founded the Ethnographic Museum of Moldavia (1943), and remained its director until 1957; in the third part of his professional activity he worked at the Village Museum in Bucharest. The restitution of Ion Chelcea's work has been one of the major purposes of the Yearly Review of the Ethnographic Museum of Moldavia since its first volume issued in 2001. This year we republish three articles signed by Chelcea eighty years ago. The first one, *Faptul tradițional românesc (Orice ocazie ni s-ar oferi, „așa ar trebui să facem!”)* – *The Romanian Traditional Fact (On Any Occasion We Have, “This Is How We Should Do It!”)*, was published in 1935 in “Gazeta ilustrată” (“The Illustrated Gazette”), a periodical printed in Cluj. After having highlighted the importance and uniqueness of Christmas within the Romanian culture, Ion Chelcea argues for the safeguarding and promotion of the traditional customs, beliefs and order, as they represent, in his opinion, the way to singularize and perpetuate the Romanian people. The second article, *Hobștiile de tors în Mușcel (Spinning Gatherings in Mușcel)*, published in the same periodical in 1937, describes a form of youth association in the traditional village, which has both practical and entertainment purposes. The last article, *Plague's Magical Removal in the Transylvanian Villages* was published in “Societatea de mâine”. *Revistă socială culturală* (“The Society of Tomorrow”. A Social and Cultural Journal) and introduces us into the world of the magical beliefs. Analyzing traditional beliefs, the author approaches the two ways to apprehend and remove the plague: magically and religiously. The author examines the Romanian space by giving examples of plague's removal in different regions of the country, but he also refers to the foreign specific literature.

Keywords: traditional element, feast, Christmas, caroling, forms of youth association, plague shirt, magical practices, religious practices.

Cuvinte-cheie: element tradițional, sărbătoare, Crăciun, colindat, forme de asociere ale tinerilor, cămașa ciumei, practici magice, practici religioase.

Etno-sociolog, muzeograf, profesor universitar, Ion Chelcea și-a legat destinul, vreme de peste patru decenii, de marile muzee etnografice din toate cele trei provincii istorice ale țării.

În tinerețe, a lucrat sub îndrumarea lui Romulus Vuia și a fost preparator, asistent, apoi șef de laborator la Muzeul Etnografic al

Transilvaniei din Cluj din 1929 până în 1939. Maturitatea îi va fi marcată de întemeierea, în 1943, a Muzeului Etnografic al Moldovei de la Iași, al cărui director a rămas până în 1957¹. După plecarea intempestivă din capitala Moldovei², în a treia perioadă a activității sale profesionale, între anii 1957-1969, îl regăsim la București ca muzeograf, muzeograf principal și apoi șef de sector la Muzeul Satului.

Echipa de la Făgăraș, condusă de Traian Herseni (1939).
Ion Chelcea este în mijlocul rândului de sus

¹ Pentru bogata și remarcabila activitate depusă la Iași, despre contextul înființării Muzeului Etnografic al Moldovei, dar și despre rolul său în muzeografia etnografică românească, a se vedea: Ion Chelcea, *Menirea Muzeului Etnografic al Moldovei*, Iași, Tipografia „Liga Culturală”, 1943; Idem, *Muzeografia etnografică în Moldova. Preocupări și realizări*, în „Anuarul Muzeului Satului”, București, tom I, 1966, p. 178-202; Idem, *Muzeografia etnografică la Iași*, în „Contemporanul”, nr. 11, 1973, p. 2; Idem, *Cum a luat ființă și a fost organizat Muzeul Etnografic al Moldovei. Mărturii*, în „Revista Muzeelor și Monumentelor”, seria Muzeu, nr. 8/1978, p. 56; Petru Cazacu, *Preocupări pentru organizarea unui Muzeu Etnografic la Iași*, în „Cercetări Istorice” (CI), Iași, tom VII, 1976, p. 26-27; Emilia Pavel, *Patrimoniul Muzeului Etnografic al Moldovei din Iași*, în CI, tom VIII, 1977, p. 45-50; Idem, *La 50 de ani de la înființarea Muzeului Etnografic al Moldovei*, în „Revista Muzeelor”, nr. 4/1994, p. 68-73; Idem, *Din istoricul Muzeului Etnografic al Moldovei – Iași*, în „Anuarul Muzeului Etnografic al Moldovei” (AMEM), Iași, nr. I, 2001, p. 19-34; Marcel Lutic, *Jumătate de veac de la deschiderea expoziției de bază a Muzeului Etnografic al Moldovei. Mărturii, acte și documente (I) și (II)*, în AMEM, nr. VIII, 2008, p. 227-300, respectiv IX, 2009, p. 331-380.

² În aprilie 1957, Ion Chelcea, sub pretextul pensionării, a fost practic forțat, probabil din motive ideologice, să plece de la Iași (Marcel Lutic, *Victoria Semendeaev (1923-2011)*, în AMEM, nr. XI, 2011, p. 410; Idem, *Jumătate de veac...*, I, p. 242).

Doctor în etnografie și sociologie, s-a dedicat studierii și promovării valorilor civilizației tradiționale, adăugând activității de muzeograf o consistentă activitate publicistică, constând în 160 de titluri de volume, articole, studii, recenzii, comunicări³. A publicat în mai toate revistele de specialitate românești („Revista de Folclor”, „Revista de Etnografie și Folclor”, „Anuarul Muzeului Satului”, „Cibinium”, „Revista Muzeelor și Monumentelor” etc.), dar a colaborat și cu alte publicații periodice ale vremii. Acestea din urmă sunt mai puțin accesibile astăzi și pentru acest motiv le republicăm în paginile „Anuarului” muzeului pe care l-a întemeiat.

Demersul de restituire a operei lui Ion Chelcea, reprezentant de seamă al etnologiei românești⁴, a constituit o preocupare permanentă a redacției „Anuarului Muzeului Etnografic al Moldovei”⁵. Anul acesta avem posibilitatea de a continua această preocupare datorită fiului său, Prof. univ. dr. Septimiu Chelcea⁶, care a trimis muzeului, alături de alte documente, manuscrise și fotografii, cinci tomuri (intitulate „Studii și cercetări etnografice”) cuprinzând extrase ale articolelor și studiilor cercetătorului răspândite în publicațiile vremii. Din acest motiv, în

---

³ Jordan Datcu, *Dicționarul etnologilor români*, București, Editura Saeculum I.O., 2006, p. 218.

⁴ Ion H. Ciubotaru, în notă la *Acțiunea de colectare a obiectelor etnografice de muzeu și problemele legate de acestea*, în AMEM, nr. VI, 2006, p. 77.

⁵ În acest context, amintim faptul că aici au văzut lumina tiparului următoarele studii și materiale: *Menirea Muzeului Etnografic al Moldovei*, nr. I, 2001, p. 11-18 (îngr. Vasile Munteanu; republicarea broșurii programatice din 1943); *Acțiunea de colectare...*, nr. VI, 2006, p. 77-88 (îngr. Ion H. Ciubotaru); *Păstoritul în nord-estul regiunii Iași. Observații preliminare*, nr. XI, 2011, p. 49-86 (îngr. Marcel Lutic); *Credințe și practici religioase agricole*, nr. XII, 2012, p. 55-80 (îngr. Septimiu Chelcea). De asemenea, tot în „Anuarul” nostru s-au publicat și cinci scurte, dar emoționante scrisori (datate între 30 iunie 1945 și 23 iunie 1948) pe care folcloristul Artur Gorovei i le-a trimis din Fălticeni lui Ion Chelcea (Ștefan S. Gorovei, *Artur Gorovei: Scrisori către Ion Chelcea*, nr. IV, 2004, p. 303-306).

⁶ Reputat sociolog, cadru didactic universitar la Facultatea de Sociologie și Asistență Socială a Universității din București, autor al mai multor volume și a numeroase articole și studii de specialitate, Septimiu Chelcea este cel care a redat, cumva firesc, circuitului științific o parte din opera tatălui său. Iată volumele publicate până acum: *Botenii Muscelului și oamenii săi buni și bătrâni*. Ediție îngrijită și cuvânt înainte de Septimiu Chelcea, București, Editura Tritonic, 2005; *Etnografie. Privire către noi înșine ca popor*. Volum îngrijit de prof. univ. dr. Septimiu Chelcea, București, Editura Ars Docendi, 2007; *Agricultura la români de la origini până la jumătatea secolului XX. Studiu etnografic*. Ediție îngrijită și postfață de Septimiu Chelcea și Iancu Filipescu, Editura Universității din Pitești, 2010.

paginile „Anuarului” a fost creată secțiunea specială *Ctitori ai muzeului*, în cadrul căreia vor vedea, din nou, lumina tiparului contribuțiile din publicațiile nespecializate, în ordine cronologică.

Primul articol, *Faptul tradițional românesc (Orice ocazie ni s-ar oferi, „așa ar trebui să facem!”)*, a fost tipărit în anul 1935 în publicația clujeană „Gazeta ilustrată”, care avea o apariție lunară și domenii diferite de interes, dorindu-se a fi o gazetă „Literară. Politică. Economică. Socială”. Pornind de la însemnătatea și unicitatea sărbătorii Crăciunului pentru cultura populară românească, Ion Chelcea realizează un articol cu caracter programatic al unei mișcări de valorizare și de revigorare a obiceiurilor, credințelor și ordinii tradiționale, ca mod de individualizare și de perpetuare a neamului românesc împotriva formei de viață „sosită grăbit cu drumul de fier” și acceptată cu ușurință în mediul urban. Este clar definită concepția lui Ion Chelcea privind importanța obiceiurilor în menținerea caracterului identitar al neamului: „materialul tradițional condensat în *viața ce o dăm obiceiurilor* formează mai mult decât orice laolaltă”.

Cu cel de-al doilea articol, *Hobștiile de tors în Mușcel*, apărut în aceeași publicație, în anul 1937, ne circumscriem sferii de interes a tezei sale de doctorat⁷, și anume formele de asociere a tinerilor din satul tradițional. Folosindu-se de materialul adunat pe teren, Ion Chelcea descrie fenomenul și îi subliniază caracteristicile (formă de asociere bazată pe împrumut, cu caracter social, fiind o ocazie de întâlnire a tinerilor), iar apoi îi găsește locul, îl integrează cadrului larg al vieții tradiționale, militând, din nou, pentru necesitatea păstrării formelor specifice, revoltându-se împotriva formelor „venite de aiurea” și îndemnând la revenirea „la o veche matcă de larg și îndrăzneț românism”.

Îndepărtarea magică a ciumei din satele ardelene a apărut tot în 1937, în publicația trimestrială bucureșteană „Societatea de mâine”. Revistă socială culturală, articol care ne introduce în resorturile credințelor magice. Analizarea, pe rând, a legendei culese din jurul Năsăudului, a credinței în puterea „cămășii ciumei” existente în mai multe sate, apoi, trecând în spațiul religios, a exemplului Sfântului Haralambie, cel investit de către biserică cu puteri protectoare contra ciumei, îl conduce pe Ion Chelcea la identificarea a două moduri de

⁷ Intitulată *Tovărășii de feciori și fete în viața poporului român*, a fost susținută la Universitatea din Cluj, în 1939, conducător științific fiindu-i marele etnolog Romulus Vuia. În componența comisiei de susținere îi regăsim pe Nicolae Drăganu (președinte), George Giuglea și Lucian Blaga.

percepere și de înlăturare a acestei epidemii în cadrul mentalității tradiționale: cel magic și cel religios. Abordarea sa implică atât raportarea la întreg spațiul românesc, exemplificând prin câteva modalități concrete de îndepărtare a ciumei cunoscute în diferite regiuni ale țării, cât și folosirea bibliografiei de specialitate din afara țării.

*

Precizăm faptul că toate cele trei texte au fost adaptate normelor ortografice actuale, intervențiile majore ale editorului fiind marcate prin paranteze drepte. Ca semn distinctiv al anilor în care au fost scrise, păstrăm în cadrul acestor restituiri câteva forme vechi, precum: *atribuțiune, cetitor, explicațiune, informațiune, funcțiune, observațiune, populațiune, raportă* (pentru forma de indicativ prezent, persoana a III-a, a verbului *a raporta*), *relațiune, strein, Mușcel*.

Ana-Maria RAȚĂ*

FAPTUL TRADIȚIONAL ROMÂNESC (*Orice ocazie ni s-ar oferi, „așa ar trebui să facem”!*)

Puține sunt sărbătorile de peste an la care să participăm mai cu însuflețire ca în sărbătorile Crăciunului. Cadrul de iarnă găsește pe om acasă, în bârlogul său. Zbaterea după hrana zilnică din timpul verii a încetat demult. E domolită goana după pâinea de toate zilele. Câtă este *de la Dumnezeu* (și toate sunt de la Dumnezeu când e vorba de țărani noștri...) este băgată la pod, la beci – pimniță, cămară etc. Pentru Crăciun însă, *puținul* are valoare mai mare decât belșugul, fiindcă ideea religioasă îmbracă – sufletește – ca o mantie ușoară ființa noastră, până și a celor mai încărcăți de păcate.

Nu suntem stăpâniți numai de *obiceiurile* care s-au păstrat din generație în generație, ci suntem stăpâniți și de *biserica* mai mult decât ne-am aștepta. Biserica dă un sens întregii noastre existențe. Prin ea simțim, prin ea gândim mai înalt în viața de toate zilele, acolo în satele noastre! În continuarea aceleiași constatări, în nicio altă sărbătoare, poate afară de Paști, *sentimentul religios* nu este așa de puternic. Și cu

---

* Muzeul Etnografic al Moldovei, Complexul Muzeal Național „Moldova”, Iași – România.

toate acestea, s-ar crede că la Crăciun am rămâne legați sufletește de această formă de a fi – pur și simplu.

E adevărat; omul se duce la biserică, la care ia parte întreaga comunitate; ascultă slujba religioasă și se întoarce mulțumit acasă că și-a făcut datoria față de el și de Dumnezeu. Acasă se înfruptă numaidecât din ce mereu același și același Dumnezeu *a dat* în cursul anului; altceva însă îi înflorește sufletul, cu această ocazie. Biserica îl leagă de existența divină; îl transpune într-o lume eternă – de pace și „bună învoire” – altceva face însă farmecul sărbătorilor!

Turca (capra, brezaia).

Din colecția Muzeului Etnografic, Cluj

E tot așa de adevărat însă și faptul că în viața satului, pe lângă biserică, care stă întâi între preocupări, mai sunt și alte momente când trăim din plin farmecul cu adevărat sărbătoresc. Când, de exemplu, omul se leagă de semenii lui printr-o legătură mai strânsă; când trecem de la sentimentul *religios* propriu-zis la un fapt *social* – ca atunci când, în după-amiaza zilelor de Crăciun și în alte sărbători, pe la horă (joc) feciorii-fetele trec la obișnuitul dans, cu care ocazie ființa fiecăruia se topește în sentimentul complex al *petrecerii*. Atunci când cei mai bătrâni fie asistă fetele lor scoase la joc, fie că între ei pun la cale din treburi, privind poate gospodăria, poate altceva. Or, cum este cazul de cele mai multe ori, omul intră și în crâșmă, și acolo, pe lângă un pahar de băutură, și-a consumat vremea în voie bună, mai ales dacă urechea lui a mai fost

mângâiată și de scripca muzicantului din sat, nelipsită la astfel de ocazii. Rar de tot ei se mai adună și pe la casele lor cu vecini ori prieteni și în *rendez-vous* are loc acea formă de viață, deosebită, când omul de la țară mai ia act de una de alta. Când, cu un cuvânt se pune și el în curent cu ce mai e prin sat, cu ce se mai aude, și unde poate fi vorba și de *politică*.

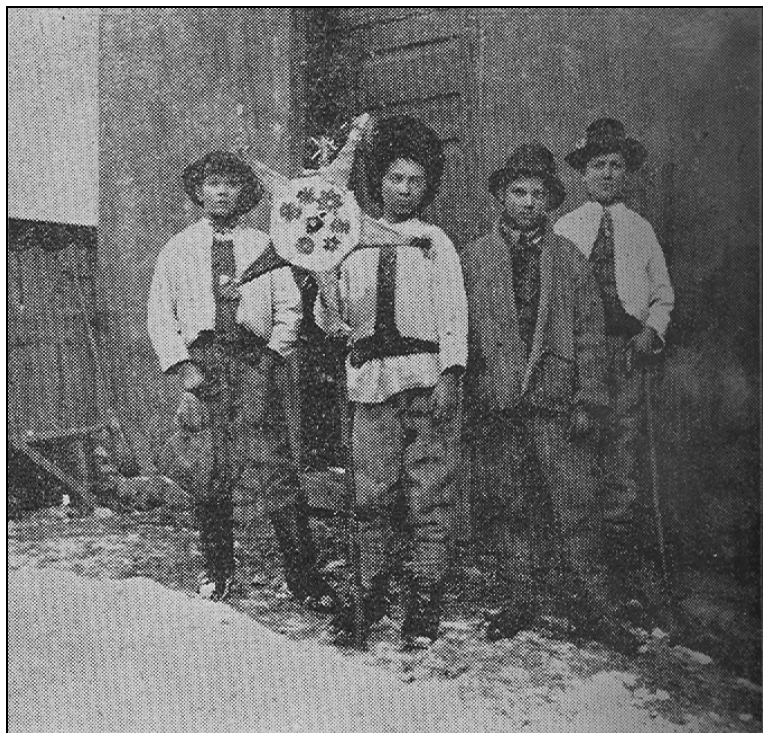
Toate acestea ar da un anumit *timbru* vieții noastre de la țară în zilele Crăciunului, dacă nu am mai lua în considerație și alte momente, poate ceva mai înseninate, care dau, într-adevăr, curatul înțeles sărbătorilor Crăciunului...

Să notăm de la început că la *biserică* ia parte întreaga comunitate sătască: până la cei mai mici copii, pe care îi duc mumele lor să-i împărtășească. În tot cazul, copii, mame, tați, bătrâni – bătrâne. E o datorie generală de *om* să-și îmbrățișeze *religia* lui în care s-a născut. Să trăiască la anumite zile din an, intens, răgazul credinței adevărate. Să-și restabilească firul roșu al vieții, înecat, în celelalte zile, în necazuri ori bucurii efemere. E timpul când oricine e pe linia *ideală* a vieții – de la mic la mare; ideea religioasă sub formă creștină stăpânește deopotrivă pe oameni. Această stare de lucruri, încă o dată: e de sferă mai înaltă, generală și de esență *divină*.

Chiar atunci când omul *iese în lume*, are sentimentul că este altul. În orice caz, prin contactul cu semenii săi, se restabilește simțul *social* în ceea ce-l caracterizează și astfel omul este stăpânit ca atare. La crâșme ori întâlniri diverse au loc o serie de *afaceri*, mai ales cu caracter economic – și chiar legături politice, când omul se interesează de viața de stat pe care o concepe ca pe o sumă de interese adunate după numărul capetelor la care se raportă. Deci, în cazul acesta, viața se comprimă, se adâncește în altă direcție decât aceea despre care a fost vorba până aici. Nu iau parte însă la aceste forme de viață în grup decât anumiți inși și într-un anumit fel, omul fiind preocupat în măsura în care îl interesează direct ceva. Nu poate, de exemplu, un bătrân în zile de sărbătoare să facă ceea ce face un tânăr. Nu poate, de exemplu, să facă dragoste...; cel mult poate să distreze pe cineva. *Una din formele de grupare a sătenilor în timpul liber poate fi cu drept cuvânt și gruparea după vârstă.*

Noi am văzut și am subliniat că la *biserică* iau parte cu toții și au un rol întrucât fiecare se închină lui Dumnezeu; ca și la horă, *în sat* mai bine zis, unde merge și cel de pe urmă om, e atras ca de o putere irezistibilă: *societatea*. Dar pe câtă vreme la *biserică* fiecare și toți se *închinău*, erau în funcțiune de un anumit sentiment, aici se schimbă.

Forma sub care se prezintă societatea în sat la o sărbătoare mare e cu mult mai diversă. Aici s-a schimbat cu desăvârșire rolul unitar de până aici al fiecăruia: undeva bătrânii stau la un loc de vorbă, femeile, iarăși, la marginea horii; rar, copiii, care s-au dat după joacă! Tineretul e în durdură mare însă; și el, iarăși, are cerc închis de manifestare potrivit *vârstei*. Poate cel mai închis cerc de felul acesta. Poate cel mai caracteristic din acest punct de vedere!

Steaua – copii de moși.
Colecția Muzeului Etnografic, Cluj

De fapt, chiar aici am vrut să ajungem. La urma urmei, toate momentele dintr-o sărbătoare sunt importante. Chiar la *biserica*, lumea stă după o normă oarecare: bătrânii stau de obicei prin strane ori, în cel mai rău caz, în față. Bărbații înaintea, femeile la urma lor. La bărbați, cei mai tineri însă, ca și la femei, nu pot trece în fața celor mai bătrâni. Bunul simț le cere ca ei să dea locul cel mai de frunte celui mai în vârstă, celui mai bogat, – mai rar – celui mai cuminte...

În sat, la lume, toată suflarea se grupează într-altă ordine: după *simpatie* și *vârstă*, într-un mod și mai pronunțat.

*

Marea întrebare care se pune la Crăciun, ajunși aici, nu este ce fac, luați așa, în *grupe*, bărbații căsătoriți ori bătrânii... și nici femeile, care nu mai prindesc cu de-ale sațiului, ci ce vor face copiii; ce vor face feciorii și fetele? Intrăm astfel într-un domeniu nou de manifestare pentru noi; acela al *obiceiurilor de Crăciun*, care la un loc formează adevăratul farmec al zilei...

Irozii din Peșteana (Țara Hațegului).
Colecția Muzeului Etnografic, Cluj

Irozii reprezintă acea întovărășire a feciorilor care vestesc nașterea Mântuitorului, ca și steaua de altfel. Obicei foarte răspândit, deși este o emanație creștină și e ajutat în desfășurare de biserică. În multe părți, acest obicei are un deosebit răsunset, grație înscenării cunoscute pentru tăgăduirea lui Iisus

Lucrurile sunt așa cum sunt, și lumea se ia în considerație *așa* cum este, cum ne intră nouă în cap. Poate ca rândurile mele să nu cuprindă dintr-o privire ceea ce vreau să spun. Poate să fie ceva și mai grav: ca *realitatea* să-mi scape în liniamentele ei statornice ori în amănunt, dar atâta pot spune: că pentru Crăciun intră în joc, ca element fundamental și definitiv, *elementul tradițional*. Ceea ce pronunțăm cu drag de multe ori, dar ceea ce nu cunoaștem în amănunt decât foarte rar. Elementul tradițional? Dar anumite concepții despre viață au aruncat asupra acestui

domeniu, dacă nu indiferența, discredit. Chiar s-a deschis lupta pentru distrugerea lui. *Firul de păr*, de care se lega strâns mentalitatea țărănească și de care se ține strâns legată și astăzi, vrea să fie tăiat.

Cuiva poate să-i pară straniu lucrul acesta, altuia poate să-i facă chiar plăcere – totul intrând în felul de judecată al respectivului. E chestie de *convingere* și știm cu toții că, atunci când o ai, e greu să o înlături. De aceea spuneam că poate să nu fiu crezut pe cuvânt. Ce pot face eu acestui cetitor *progresist*? I-aș recomanda, în orice caz, ca la Crăciun să trăiască *momentul tradițional* într-unul din satele românești: să zicem, din Făgăraș, Hunedoara, Năsăud. Măreția momentului tradițional, desigur, va copleși convingerile cele mai „avansate”, scoase cu dârzenie din cea mai nouă carte de filozofie; să zicem *modernistă* – în sens depreciat; de democratism apăsător și incolor. Dar lucrul se poate privi și altfel; chiar se pare, sută la sută, că foaia s-a întors și că, din indiferența în care căzusem față de elementul tradițional românesc și din acea atitudinea *fățîșă*, momentul tradițional a ieșit iarăși la lumină, printr-un concurs de împrejurări neprevăzute, așa precum, acum zece ani, de pildă, nu prevedeam. Firul s-a tot îngroșat până încât din tradiție s-a scos la suprafață o formă de viață *trezită*, față de aceea amorțită de până acum. Germania, țara fierului, trăiește astăzi într-un adevărat cult al fondului *tradițional* de viață germană. Numai românului îi este rușine să se recomande trunchi din trunchiul neamului acestuia peste care au năpădit atâtea elemente *streine*, parazitare, față de care protestul unanim crește zi de zi, tot mai mult, până când într-o clipă va flutura steagul naționalismului curat și la noi. Fiindcă astăzi două feluri de popoare au rațiune de existență: *acelea care sunt ceea ce sunt și acelea care nu sunt ceea ce sunt*; alternativă nu se mai găsește, și dacă se mai găsește, pe ici pe colea, ea se micșorează tot mai mult până în a nu mai putea servi de o mijlocire de viață.

N-aș vrea să intru în amănunte. Indignarea mea m-a dus mai departe decât aș fi vrut. Orice om de bună credință, însă, când a trecut peste limita prescrisă de momentul *inițial*, când a făcut prima mișcare – să zicem – să scrie un articol de Crăciun și a ajuns să-și depășească scopul, va trebui să se întoarcă, oricât i-ar fierbe sângele de indignare. (Un articol de sărbătoare îmi închipui că trebuie să fie liniștit. El poate că nici n-ar trebui să fie *tezist*, dar vremurile noastre nu dau răgaz la aceasta). Mă gândesc la *tineret*. Tineretul țării noastre se cifrează la o cantitate apreciabilă de energie. Și această energie e de calitate superioară în corpul biologic al neamului. Credința în obiceiurile noastre n-aș putea să i-o insuflu acestui tineret decât adresându-mă *lui*,

fiindcă, și *acum*, *el* este acela care mai tresare la ducerea la îndeplinire a obiceiurilor noastre, străbune. Uitați-vă oriunde și oricând; cine întreține focul sacru al obiceiurilor noastre, dacă nu *tinerimea* de la țară?

Va trebui odată ca această tinerime să fie prezentată așa cum se găsește, la postul său de răspundere, cu tot aparatul de gândire, de înfățișare proprie, și să fie *opus* tineretului de la oraș, care, în cea mai mare parte, maimuțărește o formă de viață, sosită grăbit cu drumul de fier în primul oraș, orașel de provincie, mahala etc. Și atunci să vedem care este mai mare? Ce e mai măreț să vezi? Generația tânără de la țară oficiind la altarul credinței adevărate ori tineretul de la oraș, propriu-zis, fără obiect de cult, lipsit de chemare în sânul nației? Mi se pare că nu mai e nevoie să insist.

*

Orașul, unul-două: Satele sunt cu miile – și acolo, în satul nostru, celula organică a neamului acestuia, în acest moment a intrat în joc *tineretul*. Planul de manifestare a vieții, în timpul sărbătorilor, e limitat pentru el. Tineretul *trebuie* să săvârșească anumite *ritualuri* impuse de tradiție. Dacă cumva *domnii* de pe la primărie, pretură etc. interzic desfășurarea obiceiurilor, atunci se *ciocnesc*. Ajung feciorii și la închisoare, fiindcă e foarte greu ca tu, jandarm, să te pui contra unei forțe dezlănțuite atât de justificat, cum e ceremonialul unui tradițional încă viu. Între forța *publică* și forța popular-constituită în obiceiuri s-au dat veșnic lupte surde. Ce sunt acele permise de pe la pretură, secția de jandarmi, prin care se dă *voie* feciorilor să facă petrecere, dacă nu căderea la un compromis al celor două tabere în dușmănie de mii de ani? Tineretul e spontaneitate, el e creație, e distrugere a tot ce găsește opus în viață. El e o forță singură; una singură în acest timp. Elementară dezlănțuire de viață, și are un sens, prin faptul acesta. În afară că feciorii sunt *feciorii* – ei au încleștate brațele – deci forța biologică. Ei au puterea credinței lor, fiindcă sunt puși în directă uniune cu elemente mistice și de vrajă. Ei au putere în credința lor, după care sunt *chemați* să îndeplinească ce au apucat din strămoși. Și astfel, foarte greu s-a ajuns ca obiceiurile să fie oprite. Dar sunt regiuni unde cele două tendințe au rămas în echilibru. Când cele două porniri stau față în față pe aceleași poziții, nedând nici una, nici alta îndărăt de la chemarea lor. Sunt însă și cazuri când feciorii s-au *lăsat* și au cedat în fața influenței de la oraș. Acum ei sunt despoiați. La sărbători nu-i mai vezi îndeplinindu-și rolul, așa precum de drept ar trebui să-i vezi. Ei sunt dezarmați tocmai de acele atribute care făceau să le crească faima și să-i

așeze la locul lor în societate. Influența modernă a *deformat* pur și simplu societatea în care se găsea încadrat tineretul acesta.

Vifleim cu papuși (Țara Hațegului).
Colecția Muzeului Etnografic, Cluj

Ce să facem? Să le insuflăm dragostea din nou pentru obiceiurile noastre? *Așa ar trebui să facem.* Să facem în așa fel ca să nu mai dăm înapoi în fața streinismului sub orice formă s-ar găsi el? *Așa ar trebui să facem!*

Mă situasem la început într-un cadru liniștit de sat *românesc*, cu omătul la genunchi, cu căsuțele înecate în clar de cer albastru și cu pace și bună învoială între oameni, și am ajuns, lucru dureros de altfel, să apăs: *așa ar trebui să facem!* Fiindcă, să luăm *colindatul*: ce sat poate fi acela, în sărbătorile de la Crăciun, unde să nu se colinde?! Mai mult: ce Crăciun ar fi acela în care micuții n-ar fi gata să strige: „Bună dimineața la Moș Ajun!”? Am fost la biserică unde am auzit cum s-a născut *Mântuitorul*, cam așa cum se nasc cei mai mulți dintre noi, zburătăciții de la coarnele plugului, dar până nu strigă copii: „Bună dimineața la Moș Ajun!”, până atunci nu se liniștește sufletul nostru. Fiindcă el este pregătit. El cere *natural*, nu *formal*, să simtă copiii colindând; până

atunci în băătăura lui țăranul nu va avea *belșug*, până când nu va fi sfințită casa lui cu umblatul cu colindul⁸.

Se duce omul în sat să mai vadă ce mai veste poveste, dar numai după ce s-a întâmplat faptul minunat, după ce s-a colindat, după ce s-a umblat cu *steaua*, cu *turca*; după ce s-a făcut *petrecerea* și s-a umblat cu *vifleimul*. După ce s-a întâmplat faptul miraculos, în felul lui, al participării la vestea nouă a tineretului...

Colindatul în satul Boteni – Mușcel.

Foto: Ion Chelcea

Tânărul fecior la poporul român? El e speranța, numai el e viitorul! Lui i se deschid toate porțile în această zi. El poate să-și permită orice; în orice caz, multe. Aceasta n-a înțeles-o nici până astăzi oficialitatea noastră, streină de faptul propriu-zis. Și această forță, tradițională, *vie* ca un fluviu viguros de rostogolire dinamic-sufletesc, urnește în drumul său toată viața satului. În câte părți nu se prind la colindat, de exemplu, nu numai tinerii propriu-zisi, dar și cei însurați nu demult, ba și bătrânii... Monopolul îl au cei tineri; ei sunt punctul central al vieții. În jurul lor se îndreaptă toată atenția celor de față. Forța mistică a veacurilor se strecoară, se furișează pe nevăzute în timpurile prezente, grație acestei generații; prin tineret. E ceva paradoxal la prima vedere, să crezi că tineretul e transmițătorul prin excelență al obiceiurilor vii – și cu

⁸ Obiceiurile de Crăciun sunt după regiuni. Spațiul nu-mi permite să le înșirui pe toate. Cercetați lucrările de folclor!

toate acestea, așa este. Bătrânii au un rol mai mare în credințele propriu-zise, în povești – amintiri sub formă de tradiție *istorică*. Tineretul materializează elementul *viu* al vieții de demult. Și când se va rupe firul tradiției, ceea ce e greu de admis, atunci tot tineretul este acela care poartă răspunderea. El va fi vinovatul, fiindcă de datoria lui este să știe purta arma; să tragă cu pușca și să ție strâns firul vieții legat de înaintași și desfășurat până la noi. El va fi vinovatul că nu a păzit focul sacru al vieții cu adevărat *națională*. Căci să băgăm bine de seamă: viața națională, e adevărat, se recunoaște și după alte semne decât după „*aceleași obiceiuri*”, ca, de exemplu, limbă comună, religie, același stat politic etc., dar mi se pare că materialul tradițional condensat în *viața ce o dăm obiceiurilor* formează mai mult decât orice laolaltă; mai ales atunci când apelul la *conștiința națională* nu se poate face atât pe cale de conștiință propriu-zisă, cât pe cale *directă*, instinctivă, tradițională, singura cale care a dus ca România să-și apropie hotarele ei politice de limita *etnică* a neamului, adică până acolo unde s-a ținut strâns la obiceiul de a vorbi românește, de a te închina românește, ca părinții, ca bunicii, nu mai vorbim de acel zid tradițional, etnic al obiceiurilor populare, propriu-zise; acestea la un loc sunt viață *organizată* în mișcare. E o lume definită pe care nu o sparge cu ușurință orice element intrus...

E o minune, și cred că tot această minune va fi aceea care ne va duce acolo unde visăm: la o viață nouă, românească, într-o țară cu adevărat românească...

*

Acum am un singur regret, că, în fuga condeiului, am trecut peste obiceiurile propriu-zise, simțind *chemarea* lor mai mult decât *forma* în care le-aș fi putut prezenta cu ocazia Crăciunului din 1935. Dar sper că cei mai mulți dintre noi le cunosc și că voi fi scuzat că nu am trecut direct la *descrierea*⁹ lor; cu fiecare obicei în parte. M-am ferit însă a face un articol de folclor. Am avut numai intenția să apar în fața cetitorului de Crăciun ca un cetățean român, gata pentru apărarea comorilor sufletești ale acestui neam românesc.

„Gazeta ilustrată”, Cluj,
an. IV, nr. 12, 1935, p. 148-151

⁹ Pentru amănunte, vezi Tudor Pamfile, *Crăciunul. Studiu etnografic*, București, [Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea], 1914.

HOBȘTIILE DE TORS ÎN MUȘCEL

Formele sub care se înfățișează diferitele asocieri, fie de tineri, fie de tineri și bătrâni, la poporul nostru, sunt numeroase. Astfel, între altele, ne este cunoscută însoțirea tinerelor fete sub formă de *șezătoare*, unde acestea și băieții, pe lângă un spor de lucru, își mai și petrec. O formă mai accentuată, în sens utilitarist, găsim la întovărășirea cunoscută sub numele de *clacă*.

Aceste forme de adunări de lume, care poartă diferite numiri, de la regiune la regiune, în țara noastră, încă o dată: sunt relativ răspândite. Ele par a scădea ca interes și valoare *distractivă* de la o vreme: lumea de la țară, în multe părți, când întrebi de așa ceva, îți răspunde la timpul trecut: „să făcea, acu nu să mai face...” și ironic completează: „le loiește somnu... Când ieram ieu mică, să făcea la Cătăroaia. E lumea năcăjită; ie cu gândul la mălai... ie porâmbu scump”¹⁰... Iar cât privește *claca*, iată parte din răspunsuri, recoltate în unele localități din Mușcel, unde ne așteptam la alte rezultate ale anchetelor noastre: „clăci dă porâmb să mai face... porâmb să fie, că-l curățăm și fără clacă”...

Faptul nu trebuie să treacă neobservat, fiindcă însoțirea sub formă de *șezătoare*, la tors-cusut în timp de iarnă, de *clacă* era și în multe părți mai este o formă de muncă, unde viața pulsa în creștere, așa cum se moștenise din moși-strămoși. Nu este un semn și acesta că suntem în scoborâș în relațiunile de la om la om acolo, în fondul vital-național? O întrebare.

*

În rândurile de față, voi căuta să arăt una din formele de însoțire la tors a femeilor în Mușcel, așa cum se practica până nu demult. Ea se sprijinea pe o întâlnire a mai multor fete – fie și femei – cu furca, acasă la una singură, unde torceau. La această întâlnire a tinerelor fete, adeseori, luau parte și feciorii. Ca să ne dăm seama mai de aproape de natura acestei însoțiri a fetelor mari (și a femeilor mai tinere), dăm mai jos ascultare unei bătrâne din Valea Mare, pe nume *Hira Neculae Răcășan*, de 95 ani. Ea spune: „ne-adunam, torceam; câte jurubițe torcea ia la mine, torceam și ieu la ia. Ne făceam dă la aia la aia”. La întrebarea mea, dacă nu cumva la aceste *hogștii* de tors, cum le spunea ea, luau parte și lăutari, mi se răspunde că „nu”. „Claca ie și cu lăutari, lămurește ea, hobștea nu. Numai fete singure și cu mamili lor. Acu nu să mai fac – nu

¹⁰ Relatează: *Hira Neculae Răcășan* din Valea Mare – Mușcel.

mai ie cânipă... Torcea 'mprumut. Acu muier-li umblă toată ziua pân târg... încalică pă oameni. Acu nu mai știe dă biserică”...

Redau întocmai cele câteva *observațiuni* ale bătrânei adresate lumii de astăzi. Ele mă scutesc pe mine să mai subliniez unele lucruri. Pentru moment va trebui să reținem faptul interesant pentru noi că fetele se strângeau laolaltă în *hobștii* de tors bazate pe *împrumut*. Se lucra și se ținea seamă, până în cele mai mici amănunte, de lucrul făcut, cantitativ și calitativ, și se întorcea pentru o dată apropiată, cu aceeași măsură și sub aceeași formă. Se realiza un plus, care era de natură *socială*; ele lucrau în *grup* și, astfel, ne putem aștepta ca, în scara însoțirilor de acest fel, hobștiile de tors, în Mușcel, să fi jucat un rol însemnat.

În cercetările mele de folclor și etnografie făcute în județul Mușcel, am căutat să verific spusele bătrânei din Valea Mare. La întrebarea mea, *Maria Pârșoanii*, de exemplu, din Nămăești, femeie în vârstă și ea, imediat îmi confirmă: „iera cu furca,... să ducea și băieții, cânta cu fluier; să făcea că cată fusili fetelor... zicea că cine toarce mai suptăre, și scotea ața cu care era 'ncins – și zicea că io-i-te: e ca ața mea”... Băieții mai aduceau vin, mai destupau stupi de miere turnând câte o „doniță” de apă în ei „și muștili să lăsa-n jos, frumușel”. Și mâncau băieții și fetele. Mergea și lucrul însă... Și cânepă, vorba bătrânei din Valea Mare, se punea, nu ca acum.

*

În asemenea cazuri, cel ce adâncește unele probleme sociale în legătură cu fondul nostru național, e bine să insiste. Metoda obligă să arăți că nu e un fapt sporadic strânsul în hobștii, chiar în limitele regiunii de care e vorba. Urmărirea faptului îți lărgeste sfera spațială a fenomenului și ți-l amplifică, în rezonanța pe care o are în viața de toate zilele a populațiunii de la țară. Pe mine m-a bucurat când am primit din ce în ce mai multe referințe privitoare la hobștiile de tors în Mușcel.

Astfel, în comuna Dragoslavele, *Zinca lu Gheorghe Cățoiu* răspunde și ea afirmativ la întrebarea mea, că existau astfel de însoțiri pentru tors și în vremea ei, ea fiind acum de 92 ani. Adică: „alea când lucra a cânipă... dăpăna la rișkitor. Câte hire-i torceam ieu iei, tot atâtea-m torcea și ia mie. Câte ierbe-i făceam, tot atâtea-m făcea. Câte-o jurubiță dă douăzeci și două de ierbe; câte trei hire-n iarbă. Făceam câte douăzeci și două dă ierbe. Le hierbea boabe dă porâmb cu zacăr pă iele, pecioici... venea și băieți; să mai trântea, să mai glumea. La clacă mai băga și lăutari, da hobștea o făcea 'mprumut”.

Fete din Hunedoara torcând

Rămâne stabilit: caracterul principal al însoțirii sub formă de împrumut, iar pe de altă parte, o ocazie nimerită a celor două sexe de aceeași vârstă de a se întâlni – ceea ce ne face să ne gândim și cu această ocazie la problema ceva mai complicată a asocierilor de tineri la poporul român, ținute în funcție de *vârstă*. Fără îndoială, hobștiile de tors, ce se făceau în Mușcel nu demult, au fost una din formele de însoțire care vizează această problemă. Un mod de trai în comun și una din acele forme de întovărășire cu un scop practic și totodată distractiv care atrage pe cei de o vârstă – fete și băieți. Se satisface, astfel, una din acele forme de asociere *simpatetică*, așa cum etnografiile-sociologii obișnuiesc a le numi. În felul acesta ia naștere o instituție socială de seamă în lumea din partea locului, care umple un gol simțit în sărăcia de relații mai strânse a lumii rurale. Neîntrebuințarea cânepii, bumbacului, a dislocat și această înjghebare socială de ordin popular – apoi prefacerile de tot felul care ne inundă, ceea ce îmi prilejuiește încheierea de mai jos.

Țărană din Mușcel, comuna Corbi, torcând

*

Din cele relatate, am văzut că șezătoarea, claca, ca forme de asociere a tineretului, în unele locuri dispar. Pe noi ne interesează și acest lucru – întrucât, odată cu acestea, dispar și o parte din formele *românești* de viață, legate de simțământul reciprocității muncii, al dragostei, al vieții în creștere... E vorba de viața românească, ce bate în retragere (?) în atingere cu formele de viață venite de aiurea. *Serata*, *balul*, n-au săpat ele la temelia formelor vechi, sociale românești și ce punem noi în loc, după spusa bătrânilor? Indiferență, viață ușoară, dispreț față de munca în comun. Renunțare față de biserică și, cu aceasta, față de unitatea lumii noastre trecătoare, cu viața fără început și sfârșit – când, ca *români*, ar trebui să cultivăm bunele deprinderi – moștenite; să nu ne răvășim sufletește, ci să ne adunăm. Drumurile singuratice sunt drumurile pierzării noastre, atunci când vorbim de lumea de jos, de la coarnele plugului. Închegările sociale – spontane – sunt măsura vitalității noastre și temeinicia unui echilibru în viitor, deci, o avere de preț.

În fața casei. Comuna Corbi, Mușcel

Se înțelege, părăsind vechile deprinderi din moși-strămoși, formele de viață *streină* se înstăpânesc printre noi ca la ele acasă, pentru a rămâne desfigurați în imaginea pe care va trebui să o aducem ca ofrandă posterității – în raport cu celelalte popoare care înțeleg nu numai să-și păstreze ceea ce au, dar, ce-au pierdut, să-și *refacă*. Oare *hobștiile de tors*, așa cum au dispărut cu desăvârșire în unele părți, nu ne-ar putea servi ca exemplu de starea în care ne aflăm în privința instituțiilor noastre sociale? Bunele românce cred că vor avea ceva de *făcut*.

Învățătorii și învățătoarele au misiunea să readucă pe fiii risipitori de bune tradiții la o veche matcă de larg și îndrăzneț românism.

„Gazeta ilustrată”, Cluj,
an. VI, nr. 1-2, 1937, p. 21-22

ÎNDEPĂRTAREA MAGICĂ A CIUMEI DIN SATELE ARDELENE¹¹

Prin satele din jurul Clujului, din Someș-Turda, și mai departe, se cunoaște un mijloc, rar întâlnit de altfel, de [combatere a molimei]. Ciuma a produs întotdeauna spaimă între locuitori, vedem din chipul cum se reacționează la îndepărtarea ei. Că răspund în felul acesta față de această nenorocire, iarăși nu trebuie să ne mire prea mult. Fiindcă mai sunt și alte mijloace, de altfel, remarcate în lucrări; de exemplu, pentru Moldova, se arată că acolo locuitorii ar pune în vârful parilor de la garduri (se înțelege: la parii din băătura casei) un cap de cal mort, spre a fi feriți de holeră, cum amintește Gr. Grigoriu Rigo în lucrarea sa, *Medicina poporului*, București, 1907, p. 87. Că în părțile Bucovinei s-ar smulge pur și simplu din pământ o buruiiană numită *holeră* (*Xantium spinosum*), pe care locuitorii o fierb cu sare și o beau – sau, în cel mai rău caz, se afumă casele cu acest spin. Buruiiana, în graiul poporului nostru, mai e numită și dracilă ori ghimpe și crește pe locuri grase, pe la marginea drumurilor. Are țepi ascuțiți și n-o mănâncă nicio vietate. Ba, cum bolnavul zace de boala aceasta și vrea să scape cu viața, medicina noastră populară recomandă bolnavului, în unele părți ca în Moldova, să se tăvălească prin buruiiana aceasta – același autor (*op. cit.*, p. 87).

Ciuma se mai poate înlătura, după spusa lui Tudor Pamfile (*Boli și leacuri la oameni, vite și păsări [după datinile și credințele poporului român din comuna Țepu (Tecuciu)]*, București, 1911, p. 25), și altfel: „te ungi peste tot trupul și mănânci mult usturoi”.

*

Eu nu vreau să știu, pentru moment, întrucât aceste practici ar avea vreun rezultat pozitiv asupra acestei epidemii. Vreau să insist numai întrucât poporul prin diferite mijloace caută să îndeparteze ciuma. Pentru că, după cum vom vedea, mai ales fiind vorba de ciumă, mijloacele de îndepărtare a acestei molime nu se rezumă numai la cele arătate. Romanii, de exemplu, îndepartau ciuma prin virtutea salutară a unui cui. Și iată cum: prin secolul al IV-lea în. de Chr., se spune că asupra Romei s-ar fi abătut o ciumă de ținu trei ani în șir, cu care ocazie câțiva dintre demnitarii mai mari ai Romei au căzut pradă

¹¹ Comunicare ținută la Societatea Română de Antropologie din Cluj (în martie, 1937).

ciumei. Se oferă banchete zeilor, se instituie chiar *reprezentări dramatice*. Ciuma continua să facă adevărate ravagii. Numai bătrânii își mai amintesc, pe cale de tradiție, că, după câte știu ei, s-a pus cândva capăt virulentului flagel bătându-se un piron într-un zid al cetății. Se înțelege, toate aceste măsuri eșuând, senatul însărcinează un magistrat cu îndeplinirea ritului solemn și ciuma ia sfârșit. Celelalte măsuri, civile și religioase, rămânând neputincioase în fața redutabilului flagel, tot în a treizecea zi a lui septembrie – în fiecare an – se înfigea cuiul cu solemnitate: de astă dată, printr-o lege anume, adusă la îndeplinire de cel mai înalt magistrat al statului. (Pentru aceste informațiuni, a se vedea: James George Frazer, *Le trésor légendaire de l'humanité. Feuilles détachées du Rameau d'Or par Lady Frazer*, Paris, 1925, p. 217).

*

Ritualul era săvârșit mai întâi de consuli, apoi chiar de dictator. Suntem în fața unei presiuni de credință. Oficialitatea cedează. O credință devine codificată și trece drept lege. Să mai amintim cazuri de ciumă, când această epidemie reduce la aproape nimic cunoștința medicală – științifică – a vremurilor? Avem ciurma din timpul lui Iustinian, care decimează o parte din populația orașelor bizantine. Apoi ciurma neagră din 1349, care a rămas celebră prin ravagiile ei. Aceea din timpul lui Pericle, din Atena etc. Pentru dezastrul pe care îl atrage după ea, ciurma e considerată drept „calamitate publică” (v. P. Perier, *L'Unité Humaine. Histoire de la civilisation et de l'esprit humain*, [Paris,] 1931, p. 384).

*

Astfel, cred că nu e lipsit de interes dacă, în cele ce urmează, voi stăruii asupra felului în care ciurma a avut răsunet în mentalitatea poporului nostru din Ardeal și mai ales asupra unui mijloc de îndepărtare magică a ciumei din satele noastre de aici. Gheorghe Coșbuc are o legendă versificată, *Blăstăm de mamă*, publicată în „Biblioteca [poporală a] Tribunei”, nr. 13, în Sibiu, în anul 1912 [1885]. Legenda e culeasă în jurul Nășăudului, prin urmare tot din Ardeal, în care se spune că o bătrână ar fi avut nouă feciori și o fată, Voichița, și încă un frate al ei, „Gin Costangin, copil mijlocin”. Deci, în total, unsprezece copii, așa cum cei mai harnici dintre români se vede a avea...

„Dumnezeu mi-ș renduia,
 ciuma că-mi venea
 pe nouă-i mânca (să reținem cuvântul „mânca”).
 Nu-i mai rămânea (decât)
 fata Voichița
 cu Gin Costangin”.

Ce se întâmplă? Îi vin fetei pețitori, mai întâi din sat, pe urmă, cum e și firesc, se arătară „pețitori dintr-altă țară”, dar bătrâna nu are fată de măritat, mai ales... în alte țări. Fratele fetei stăruia de mamă-sa din toate puterile s-o dea că, în definitiv, atunci când îi va fi dor, o va aduce el acasă. Va încăleca murgul, o va aduce și-i va potoli dorul. Bine, zice mama, în cele din urmă, dar, de-o fi altfel, te voi blestema:

„cu blestemul cel mai greu
 ce-a lăsat Dumnezeu...”

Multă vreme nu trecea,
 de când Voichița pleca;
 ciuma-n sat iară intra
 multă lume prăpădea,
 Costangin se betejea
 și grea boală că-mi bolea...
 pe urmă și el murea”.

Urmează blestemul, care prinde în așa fel că „Gin Costangin” e silit să iasă din mormânt și, ca altă dată, să încalece calul – și trece nouă hotare la sora lui și aici îi cere bărbatului ei voie să o aducă înapoi să-și vadă mama înainte de a se prăpădi... Acesta îi dă voie cu o singură condiție: să nu zăbovească... Și se întoarce cu sora sa până în dreptul mormântului de unde a ieșit și apoi dispare. Destul că, de aici, el își reia starea de mort și își lasă sora să se întoarcă singură acasă. Se înțelege, odată ajunsă acasă, nimic mai firesc decât să bată la ușă, cu toată nerăbdarea să-și vadă mama... Dar aceasta, închisă în casă de frica ciumei, n-o recunoaște de la început și o ia drept ciuma. Nu avea bătrâna de unde să-și dea cu ideea că „Gin Costangin” ar putea să-i aducă acasă fata ei scumpă. Și astfel, o respinge în termenii următori:

„Du-te ciumą rea,
 de la casa mea,
 că tu nu iești Voica mea,
 ci iești moartea crâncena;
 că câți copii am avut

toți de tine or murit
 numai cu-atâta am ugit;
 numai cu ușea-ncuiată
 și cu mâțișoru-n vatră”...

Acesta este tabloul deprimant la venirea ciumei în sat. Urmează explicațiuni din partea fetei, că ea e, și că a venit ajutată de „Ghin” și că ar fi rămas „din sus în izlaz”. Dar bătrâna răspunde cu aceeași spaimă:

„Vai! Mâncată mi-s de rele,
 nu cred cuvintele tele –
 că acum văd eu bine,
 ce vrei tu să faci cu mine.
 Du-te, du-te, ciumă rea,
 Du-te de la casa mea!”

Personificarea ciumei, cu o ființă ca oricare alta, apare de aici cu evidență – iar cât privește o anume stare de spirit, caracteristică din acest punct de vedere, iar, reiese din aceste versuri în formă populară, cu prisosință.

*

Iată cum procedează și astăzi țăranii din comuna Micești, județul Turda, pentru a îndepărta ciuma din sat. În anul trecut (în anul 1935 am cules informația), a dat ciuma în vite. Mureau deci cai, vaci – și dacă au văzut ce și cum, spune informatorul Dumitru Gavrilă din Feleac – Cluj, au zis că e ciumă. Că a *intrat* ciuma în sat. Da, acesta e termenul, pentru că, după cum vom avea ocazia să ne convingem și mai departe, ciuma este închipuită sub formă omenească sau de drac – demon mai degrabă. Poporul nu poate să-și facă o idee de ceva fără să personifice acest ceva. Mai ales dacă e de natură abstractă și necunoscută – dar căruia, cu atât mai mult, îi simte prezența. De-acolo ciuma *intră* în sat și de-acolo ei se pun imediat și îi confecționează o „kimeșe” – o cămașă, numită „*kimeșea ciumei*”.

Cum se face cămașa ciumei? În acest scop se adună în timp de noapte nouă femei. Dacă se poate în crucea nopții, la una dintre ele acasă, unde cu toate se dezbracă în pielea goală și încep să lucreze care mai de care. Se observă aici o bragă. Cămașa, ce zic eu? Ritualul complet trebuie să se termine în câteva ore în această noapte. Una începe să melițe cânepa – alta urzește. Alta pune războiul, și în sfârșit alta țese. Alta croiește cămașa – până când o dă gata. La urmă se iau toate femeile care au contribuit astfel la confecționarea cămășii, tot

în aceeași noapte duc această cămașă între hotare, departe de sat, unde o aruncă – și în chipul acesta, cred ei, locuitorii, că au scăpat sau scapă de ciumă.

În comuna Feleac, anul acesta (e vorba de anul 1936) a intrat iarăși ciuma în sat; mai ales în porci și chiar între oameni. Sătenii s-au înțeleș – pentru că, în chipul acesta, este avizată întreaga comunitate sătească. Am spus că ciuma este privită drept o „calamitate publică”. Recurg la o practică de multă vreme experimentată și, nici una nici alta, fac cămașa ciumei. Se strâng femei în număr de nouă și la fel: nevedesc, țes, torc. Furcile cu care țes, mi se spuse că nu se țin normal, ci cu „talpa-n jos”. Dar în casa unde se pregătește cămașa ciumei toate lucrurile stau, cum spun țărani, „cu susa-n jos”. Mi se spune că femeile preferă ca zi de lucru marțea – marți noapte. Se mai observă, astfel, în afară de faptul că se întrunesc noaptea, că se adună în număr de nouă, că lucrează în pieile goale – acestea, după ce au aruncat numita cămașă între hotare se întorc fără ca să se mai uite în urmă. Locuitorul Radu Vasile din Feleac spune că mai demult s-a întâmplat că ciuma a intrat la un gospodar în casă și acesta, recunoscând-o, ar fi prins-o de mână, după care ar fi transportat-o în același chip precum fac femeile cu cămașa ciumei, între hotare. Analogia dintre ciuma însăși și cămașa ei este evidentă. Tot așa lucrurile se petrec și în Someș, pentru că aceleași informațiuni le-am primit și din comuna Dârja (de la Maria Dan). Tot așa în județul Alba, ca și pe la Huedin. Să mai dau un exemplu clasic de reprezentare populară a ciumei, de personificare a acestei teribile epidemii la poporul nostru? Vulpescu, în cartea sa, *Les coutumes roumaines périodiques*, Paris, 1927, se întreabă chiar dacă brezaia (în Ardeal: turca, capra, cerbul) nu este simbolul ciumei din 1883. În sprijinul acestei păreri, acest autor aduce o lungă povestire despre un oarecare moș Tănase, care a purtat ciuma în spinare și ciuma, așa cum ar fi văzut-o el (explicația lui Vulpescu), semăna cu brezaia¹². Nu insistăm. La practica de mai sus, țărani noștri nu recurg decât atunci când văd că se îngroașă gluma; dacă ciuma nu iese afară din sat „nicicum” – după expresia lor. Ciuma, așadar, intră și iese – la nevoie, poate fi scoasă afară din sat. Nu ne mirăm deloc dacă și un etnograf ca Vulpescu găsește pentru ciumă o figură de forma caprei, cerbului, brezaiei etc.

¹² Vezi și Petru Caraman, *Datinile românești în limba franceză. [Contribuție critică asupra folclorului român în străinătate]*, București, Tipografia și Legătoria de Cărți C. Lăzărescu], 1934, p. 82.

*

Ar urma să continuăm, aducând în discuție un caz din domeniul religios în legătură cu ciurma. Să stăruim în câteva cuvinte asupra Sfântului Haralambie ca protector al oamenilor contra ciumei. Într-un octoih mai vechi – avem la Muzeul etnografic tipare pe icoane pe sticlă, reprezentând pe Sfântul Haralambie, cu ciurma în formă de drac, înlănțuit – [...] am aflat viața sfântului, căruia, pentru chinurile lui îndurate pentru biserica creștină, i s-ar fi propus din partea Domnului să fie recompensat cu ceva. Se înțelege: cu ce va vrea el – și s-a ajuns la înțelegerea ca oriunde se vor afla moaștele lui și în orice oraș i se va face praznic, acel loc să fie ferit de ciumă. Să nu fie niciodată înfricoșata boală a ciumei sau altă moarte năprasnică și grăbită. Nici foamete, nici om viclean să strice sămănăturile. Nu se trec cu vederea vitele, pentru că sfântul adaugă: cine va ține mucenicia mea și mă va pomeni, să nu-i moară boul, nici altă vită – ceea ce arată indirect cât de nedespărțit este țăranul nostru de vitele lui. Ba dimpotrivă, viața i se împletește cu a lor. O arată medicina populară, care nu face deosebire când este aplicată între om și vitele lui.

Această apropiere strânsă este vizibilă și mai mult într-o rugăciune adresată de oameni sfântului protector al ciumei, când se spune:

„Moaștele tale părinte,
a fi mult folositoare
de ciumă îngrozitoare
la vite ajutătoare
și de câmpuri roditoare”.

Cum vedem, imaginea face parte din învestirea sfântului protector cu proprietăți magice de fructificare, nu numai de înlăturare a nenorocirilor.

*

După credința poporului și mai ales în cazul nostru cu sfântul protector, epidemiile sunt trimise pe pământ de sus, din cauza greșelilor noastre. Deosebirea dintre cazul pur magic în legătură cu înlăturarea ciumei prin cămașa ei și intervenția oamenilor prin interpuși, sfinți, iarăși cred că nu mai e nevoie să o subliniem. Vom reveni, totuși, și mai jos asupra acestei deosebiri. Pentru că, oricum, între popor și sfântul protector există un angajament, un contract: îți fac, dar să mă pomenești! Apoi, la baza actului se află umilirea, supunerea; noi suntem

niște neputincioși în fața tainelor vieții – ceea ce nu putem spune că întâlnim în cazul îndepărtării ciumei pe cale de magie pură. În cazul al doilea, sfântul este un interpus, dar un interpus cu însușiri, purificat prin suferință, deci apt spre a interveni asupra cauzelor, care nu sunt nici pe departe naturale.

Stăruim în deosebirea dintre un mod de a vedea și altul pentru același caz:

„Rogu-te ca mai ’nainte (i se spune sfântului)
cu acele dulci cuvinte
că ne-am slăvit și la minte.
Mai împarți moaștele tale
nouă celor plini de jale
pedepsiți pentru greșale
de murim căzuți pe cale”.

Aceste versuri sunt reflexul unor vremuri în care bântuie ciuma.

Se zice mai departe:

„Roagă-te ca să oprească
să nu ne mai pedepsească
boala carea gura cască
degrab’ vrea să ne prăpădească.
Ciuma foametea cea mare,
m-a spăimântat foarte tare”...

E o rugăciune. Poporul nostru a oscilat, și oscilează în bună parte și astăzi, între aceste două moduri de a se feri de boli – dar și între aceste două moduri de a înțelege originea și înlăturarea cauzei și a efectului în caz de pericol. Dinadins am dat aceste două forme de credință, spre a arăta: că îndreptățirea ciumei prin cămașa ei este în funcțiune exclusiv de ceea ce nemțește se zice „analogie Zauber” – vrajă prin analogie. Că magismul nu caută să implore ajutorul ființelor superioare, nu lucrează prin interpuși, ci *direct* – acționează asupra lucrurilor, cauzelor, fără intermediu. Și cum cea mai mare parte a practicelor magice se rezumă la legea *similitudinii*, voi căuta să insist asupra acestui fel de judecată.

La J. G. Frazer, pentru că acesta a examinat mai de aproape acest fenomen psihologic popular în lucrarea sa celebră, *Le cycle de Rameau d’Or*, în special în volumul *Le rol Magicien dans la société primitive* (vol. I, trad. P. Sain, 1935, p. 40, 41, 53), cazul este ridicat la rangul de principiu de gândire, după care, pentru a realiza un act, e de ajuns să-l reprezinți. Imaginea se confundă cu modelul, în mentalitatea lumii de jos. De exemplu: indienii din America de Nord,

pentru a pedepsi dușmanul, fac niște statuete de lemn pe care le străpung cu niște ace în inimă. Aceasta înseamnă că în același loc, în același fel, vor fi străpunși și dușmanii adevărați. Și așa mai departe, dacă dorești moartea adversarului, arzi sau îngropi efigia acestuia. Aceasta atrage după sine moartea, dispariția modelului viu. În Egipt și Babilon, practica, așa cum s-a expus, trece din domeniul laic în cel religios și se aplică demonilor, spre a scăpa de tirania lor. Suntem și în cazul nostru în prezența așa numitului principiu de gândire sau, mai bine zis, așa numitei magii *mimetice*, *imitative* sau *homeopatică*, precum enunță terminologia științifică.

Dar se va spune: bine, dar cazul nostru pus în legătură cu timpuri așa de îndepărtate, cu locuri la așa de mare distanță? Răspundem cu Frazer la această îndoială: „Les superstitions et les coutumes de paysans constituent de beaucoup le témoignage le plus complet et la plus sûr que nous possédons sur la religion primitive des Aryens. C'est qu'en effet l'Aryen primitif, en tout ce qui concerne la fibre et la trame de son esprit, n'est pas mort. Il existe encore aujourd'hui parmi nous. Les grandes forces intellectuelles et morales qui ont révolutionné le monde civilisé n'ont le guère eu d'action sur le paysan”. E paradoxal, dar așa e. Acolo, în straturile de adâncime ale noroadelor din Europa, în mentalitatea lor relativ stabilă, aflăm o adevărată arhivă vie a trecutului îndepărtat, și țara și neamul nostru au un loc privilegiat în această privință față de țările și popoarele din Apus.

Cămașa ciumei, după Eugene Kagarov, *Essai de classification de rites populaires*. Extras din „Revista del Instituto de Etnologia”, tom. II, 1931, p. 55, ar intra în rândul practicilor magice de *deficțiune*, care au drept scop nimicirea *simbolică* a dușmanului. Iar din punctul de vedere al clasificării riturilor magice după *intensitatea* săvârșirii lor, practica magică a îndepărtării ciumei din sat se clasifică și intră în grupa riturilor *atenuate* – după același cercetător – sau prin *substituție*, când actul magic se îndeplinește printr-o păpușă – reprezentarea miniaturală a ciumei. Cât privește felul în care femeile apar în pielea goală la confecționarea cămășii, nu poate fi vorba de altceva decât de o atribuțiune magică a nudității pentru accelerarea rezultatului urmărit. Iar în ceea ce privește expunerea capului de cal mort în parii de la gardurile din băătura casei, literatura germană privește faptul tot ca pe un „Schutzmittel aus heidnischer Zeit zur Abwehr dämonischer Gewalten” – v. E. E. Mogk, *Die Deutschen Sitten d. Bräuche*, 1921, p. 13. Întrucât este știut: craniile de animale, în special de cal, sunt

privite, pe o arie geografică întinsă și din vremuri din cele mai îndepărtate, ca având putere *apotropaică* contra demonilor și altor nenorociri, cum ar fi, în cazul nostru, contra ciumei.

Numai astfel se explică și faptul cum rușii de nord, crescători de albine, petrec peste îngrăditura prisăcilor de albine capete de cal, se înțelege, cranii, în semn că vor fi feriți de deochi și în genere de orice rău: pagubă, pierdere în fructificare, la câștig etc. Faptul este privit de către etnograful rus Dimitrie Zelenin ca o supraviețuire a unor vechi datini în legătură cu sacrificiul animalelor pentru același scop, probabil¹³...

**„Societatea de mâine”, București,
an. XIV, nr. 3, 1937, p. 100-102**

---

¹³ D. K. Zelenin, *Russische (Ostslawische) Volkskunde*, Berlin, 1927, p. 83.